

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

“DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ ƏMƏLİYYAT-AXTARIŞ FƏALİYYƏTİ”

K A F E D R A S I

«Cinayət-axtarış hüququ» fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 8

«Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəblər və əsaslar»

vaxt – 2 saat
mühazirə – 2 saat

Tərtib etdi:

«DİO-nun ƏAF» kafedrasının baş müəllimi, polis polkovnik-leytenantı

Salmanzadə Nurəddin

Mühazirə “DİO-nun ƏAF” kafedrasının iclasında müzakirə edilib və bəyənilib. Protokol № _____ “ _____ ” _____ 2018-ci il

BAKI – 2018

Mövzu № 8

«Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəblər və əsaslar»

Mühazirənin planı:

GİRİŞ

1. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəblərin mahiyyəti, təsnifatı və hüquqi əsası.
2. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi əsaslarının mahiyyəti, təsnifatı və hüquqi əsası.
3. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətində qəbul edilən qərarın növləri, tərkib hissələri və tərtib olunmasına verilən tələblər.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunu. 28 oktyabr 1999-cu il. mad. 11, 12.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı, 2000. mad. 204-210.
3. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 680 nömrəli 03.11.2011-ci il tarixli əmri ilə təsdiq edilmiş «Tərədilmiş və hazırlanan cinayət və hadisələr barədə məlumatların qəbulu, qeydiyyatı və baxılması qaydaları haqqında» Təlimat.
4. E.Mahmudov, Ə.Şəfiyev, M.Məhərrəmov. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa şərhlər». Bakı, 2007. səh. 120-134.
5. Ş.Hüseynov, B.Əliyev, E.İsmayılov. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanun sxemlərdə və əməliyyat-axtarış qanunvericiliyi». Dərs vəsaiti. Bakı, 2008. səh. 42-45.
6. F.Muradov, N.Salmanzadə. «Cinayət-axtarış hüququ».Müh. toplusu. Dərs vəsaiti. Bakı, 2018.
7. F.Muradov, N.Salmanzadə. «Cinayət-axtarış hüququnun əsasları. 100 suala 100 cavab». Dərs vəsaiti. Bakı, 2014. səh. 111-114.
8. F.Məmmədov, M.Mustafayev. «Cinayət-axtarış hüququnun əsasları». Dərs vəsaiti. Bakı, 2002. səh. 154-165.
9. Ş.Hüseynov, R.Nəsirov, E.Muradov. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin əsasları». Dərs vəsaiti. Bakı, 2008. səh. 129-137.
- 10.F.Muradov, N.Salmanzadə. «Cinayət-axtarış hüququnun əsasları». Sxemlər albomu. Dərs vəsaiti. Bakı, 2015 səh. 86-88;
- 11.К.К.Горяинов, В.С.Овчинский, Г.К.Синилов. «Теория оперативно-розыскной деятельности». Учебник. Москва, 2010. стр. 289-298.

GİRİŞ

Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə dövlət müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə etməklə, bu istiqamətdə fəaliyyətini müvafiq orqanlar vasitəsilə həyata keçirir. Bunların sırasında qeyri-aşkar üsul və vasitələrin əhəmiyyəti daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Cinayətlərin qarşısının alınmasında və üstünün açılmasında qeyri-aşkar üsul və vasitələrdən istifadə edilməsi uzun tarixi keçmişə malik olub, hüquqi fəaliyyətin sosial əhəmiyyətli növlərindən biri hesab olunmuşdur. Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə qeyri-aşkar üsul və vasitələrdən istifadə edilməsi bu gün də öz mühüm əhəmiyyətini itirməmiş və həmin fəaliyyəti onlarsız təsəvvür etmək mümkün deyildir.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 10-cu maddəsində qeyd olunmuş əməliyyat-axtarış tədbirlərindən bir qismi məhz cinayətkarlığa qarşı mübarizədə qeyri-aşkar formada tətbiq edilməklə, daha müsbət nəticələr əldə edilməsinə şərait yaradır. Lakin bu o demək deyildir ki, bu tədbirlər istənilən vaxt tətbiq oluna bilər. Qanunverici bu tədbirlərin tətbiq olunması üçün müvafiq dəqiq səbəblər və əsaslar olmasını müəyyən etmişdir. Qanunun əsasları haqqında sizə ətraflı məlumat verəcəyik.

Sual 1.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəblərin mahiyyəti, təsnifatı və hüquqi əsası

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanununun 10-cu maddəsində nəzərdə tutulan kompleks əməliyyat-axtarış tədbirləri, kompleks əməliyyat-axtarış hərəkətlərindən ibarət olub, hazırlanması və keçirilməsi müddəti bir neçə saatdan altı aya qədər vaxt apara bilər. Bu tədbirlərin cinayətkarlıqla mübarizədə qanuniliyinin təmin edilməsi məqsədilə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş səbəb və əsaslar olmalıdır. Diqqətə çatdırmaq istədik ki, əməliyyat-axtarış tədbirləri əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin qanunla nəzərdə tutulmuş vəzifələrinin yerinə yetirilməsi və məqsədinə nail olunması ilə əlaqədar həyata keçirilir. Məqsədə nail olunduqda həmin tədbirlərin nəticəsi realizə edilmiş hesab olunur. Əməliyyat-axtarış tədbirləri əsasən cinayət təqibi üzrə sübut kimi qəbul edilərkən realizə edilir. Qanunvericilikdə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin subut kimi qəbul edilməsinin şərtləri müəyyən edilmişdir. Belə ki, «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 16-cı maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin cinayət təqibi üzrə sübut kimi qəbul edilməsinin şərtlərindən biri və birincisi tədbirlər nəticəsində əldə edilmiş materialların bu qanuna müvafiq əldə edilməsidir. Qanuna müvafiq əldə edilmə dedikdə isə ilk növbədə həmin materialların əldə edilməsi məqsədilə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün qanunla müəyyən edilmiş səbəb və əsasların olmasıdır.

Səbəblər əməliyyat işçisinə cinayətkar qəsdlər haqqında daxil olan məlumatlar ola bilər.

Qanunda səbəblərin və əsasların dairəsi dəqiq şəkildə müəyyən edilmişdir. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun həmin səbəb və əsasları əks etdirən 11-ci maddəsi 4 hissədən ibarətdir. Maddənin II hissəsində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan səbəblər öz əksini tapmışdır.

Qanunda əməliyyat-axtarış tədbirlərinin səbəblərinin anlayışı verilməmişdir. Nəzəriyyədə bu anlayış aşağıdakı formada verilmişdir:

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəblər dedikdə, konkret əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsini bilavasitə zəruri edən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələrindən irəli gələrək, onun obyektini təşkil edən hadisələr, faktlar və şəxslər barədə məlumatların məcmusu başa düşülür.

Səbəblər həm yazılı məlumatlarda (əməliyyat-xidməti sənədlər, müstəntiqin tapşırığı və s.), həm də kriminal situasiyalarda cəld reaksiya tələb olunursa, şifahi məlumatlarda ifadə oluna bilər.

«ƏAF haqqında» Qanununun 11-ci maddəsinin II hissəsində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı səbəblər göstərilmişdir:

1. fiziki şəxslərin ərizələri;
2. müəssisə, idarə, təşkilatların vəzifəli şəxslərinin müraciətləri;
3. kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş məlumatlar;
4. əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektlərinin bilavasitə əldə etdikləri məlumatlar;
5. əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin digər subyektlərinin yazılı sorğuları;
6. Azərbaycan Respublikasının Ali Dövlət Hakimiyyəti Orqanlarını və Xüsusi Obyektlərini mühafizə edən orqanların yazılı sorğuları;
7. cinayət işləri üzrə təhqiqat və ya istintaqı aparan şəxslərin yazılı tapşırıqları;
8. xarici dövlətlərin hüquq-mühafizə orqanlarının və ya müvafiq beynəlxalq təşkilatların rəsmi sorğuları;
9. kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti subyektlərinin yazılı sorğuları.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin səbəbləri iki cür təsnif oluna bilər: faktiki səbəblər və hüquqi səbəblər.

Faktiki səbəblər – əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinin bilavasitə obyektiv səbəbləridir. Bu səbəblər konkret hüquqazidd hərəkətlər haqqında faktiki məlumat şəklində təqdim olunur. Səbəbin xarakterinə görə faktiki məlumatlar arasında onlar belə fərqləndirilir:

- cinayətin törədilməsinin qarşısının alınması və latent səciyyəli cinayətlərin aşkar olunması vəzifəsinin həll edilməsi vacibliyi;
- cinayətlərin törədilməsi barədə məlumatların mövcudluğu;
- şəxsin itkin düşməsi barədə məlumatlar;
- cinayətləri hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxslər barədə məlumatlar;
- naməlum meyitlərin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi istiqamətində məlumatlar.

Hüquqi səbəblər – əməliyyat-axtarış qanunvericiliyi və yaxud digər normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş və əməliyyat işçisinə daxil olmuş məlumat mənbələridir (bir qayda olaraq sənədləşdirilmiş). Burada əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə zəruri edən səbəblərdən biri fiziki şəxslərdən törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər haqqında daxil olmuş ərizələrdir. Nəzərdə tutulmuş bu səbəb Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 204-cü maddəsinə görə cinayət işinin başlanmasının səbəblərindən biri kimi müəyyən edilmişdir. Eyni sözləri «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 11-ci maddəsinin II hissəsinin 2 və 3-cü bəndlərində nəzərdə tutulmuş səbəblər haqqında da demək olar. Yəni, həmin bəndlərdə nəzərdə tutulmuş əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi səbəbləri həm də cinayət işinin başlanması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə görə cinayət işinin başlanması üçün səbəb hesab edilən fiziki şəxslərin ərizələri yazılı və ya şifahi şəkildə daxil ola bilər. Onda o, şifahi ərizə protokolu formasında sənədləşdirilir. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunda fiziki şəxslərdən daxil olan ərizələrin qəbul olunma proseduru öz əksini tapmadığından, belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş forma bu hal üçün də qüvvədə qalır.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 207-ci maddəsində törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər haqqında məlumatların baxılması qaydası müəyyən olunmuşdur. Həmin maddədə qeyd olunur ki, (CPM, mad. 207.1) «törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında fiziki və ya hüquqi şəxs tərəfindən daxil olmuş, habelə kütləvi informasiya vasitələrində əks etdirilmiş məlumatlar dərhal qeydə alınmalı və ona baxılmalıdır».

Deməli, buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, ərizə daxil olduqdan sonra, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektivi cinayət işinin başlanmasına kifayət qədər əsas olmasını yoxlamalıdır və bu məqsədlə uyğun əməliyyat-axtarış tədbiri həyata keçirə bilər. Belə olan hallarda əməliyyat orqanı daxil olmuş ərizəni normativ-hüquqi aktla müəyyən olunmuş qaydada qeydiyyatı alır və sonra isə uyğun əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirir. Keçirilən əməliyyat-axtarış tədbiri və ya digər cinayət tərkibinə daxil olan elementlərin əlamətləri haqqında informasiya toplamağa yönəlməlidir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 204.3-cü maddəsinə əsasən törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumat verən şəxs on altı yaşına çatmışsa, ona bilə-bilə yalan xəbərçilik etməyə görə məsuliyyət haqqında yazılı xəbərdarlıq edilir və həmin şəxs bunu öz imzası ilə təsdiq edir.

Məcəllənin 204.6-cı maddəsinə əsasən törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında imzalanmamış və ya saxta imza ilə imzalanmış, yaxud uydurma fiziki şəxs adından yazılmış ərizə və ya digər anonim məlumat cinayət işinin başlanması üçün səbəb ola bilməz.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinin digər səbəbi müəssisə, idarə və təşkilatların vəzifəli şəxslərinin müraciətləridir. Bu müraciətlər məktub, yaxud təsdiq edilmiş teleqramm, telefonoqramm, telefaks və ya digər qəbul olunmuş müraciət formasında olmalıdır. Hüquqi şəxsin məktubuna cinayətin törədilməsinə təsdiq edən sənədlər əlavə edilməlidir. Hüquqi şəxsin (vəzifəli şəxsin) məktubunda hüquqi şəxsin

tam adı, yaxud vəzifəli şəxsin soyadı, adı, atasının adı, ərizəçinin xidməti ünvanı, onun cinayətə münasibəti, məlumatı aldığı mənbə, eləcə də məktuba əlavə edilən sənədlər haqqında məlumatlar qeyd edilməlidir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 205.4-cü maddəsində göstərilir ki, törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında imzalanmamış və ya saxta imza ilə imzalanmış, yaxud uydurma hüquqi şəxs (vəzifəli şəxs) adından yazılmış ərizə və ya digər anonim məlumat cinayət işinin başlanması üçün səbəb ola bilməz. Lakin bu halı, yeni Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin həm 204.6-cı, həm də 205.4-cü maddəsində qeyd edilənləri əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə aid etmək olmaz. Birincisi, bu barədə «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunda heç bir qeyd yoxdur. İkincisi isə, ola bilər ki, həmin müraciətlərdə göstərilən məlumatların doğruluq ehtimalı yüksək olsun, lakin müəyyən səbəblərdən bu anonim formada verilsin. Bu halda həmin məlumatların əməliyyat yolu ilə yoxlanması vacibdir. Bunun üçün bu məlumatlar yoxlanması üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən subyektə təqdim olunur. Bununla bağlı məsələyə Azərbaycan Respublikası DİN-in müvafiq əmri ilə təsdiq edilmiş «Törədilmiş və ya hazırlanan cinayət və hadisələr barədə məlumatların qəbulu, qeydiyyatı və baxılması qaydaları haqqında» Təlimatda aydınlıq gətirilmişdir. Həmin təlimatın 2.7-ci bəndinə əsasən törədilmiş və hazırlanan cinayətlər barədə anonim məlumatlar cinayətlərin qarşısının alınması və ya açılmasında istifadə edilməsi məqsədilə əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən struktur qurumlara həvalə olunur.

Törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər haqqında kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş məlumatlar əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi səbəblərindən biridir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 206.1-ci maddəsində qeyd olunur ki, «cinayət törədilməsi və ya onun törədilməsinə hazırlıq faktına dair müvafiq kütləvi informasiya vasitələrinə məlum olmuş, cinayət işinin başlanması üçün səbəb hesab edilən kütləvi informasiya vasitələrinin məlumatları mətbuatda, radioda, televiziya da əks etdirildikdən sonra, cinayət təqibi orqanlarına göndərilməlidir. Bundan fərqli olaraq «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 11-ci maddəsində bu kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş məlumatlar kimi qeyd olunur. Buradan belə nəticəyə gəlmək olur ki, bu yalnız mətbuat tərəfindən verilən məlumatları nəzərdə tutur. Lakin hər bir halda əməliyyat aparatları kütləvi informasiya vasitələrinin verdikləri hər bir məlumatın doğruluğunu, şübhəli şəxslər barədə informasiyaları yoxlamaq həmin informasiyalarda cinayət əməllərinin mövcudluğunun olub-olmamasını müəyyən etmək üçün müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirməlidirlər.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 206.2-ci maddəsinə əsasən törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərlə əlaqədar kütləvi informasiya vasitələrinə ünvanlanmış, dərc edilməmiş yazışmalar kütləvi informasiya vasitələrinin vəzifəli şəxsləri tərəfindən bu Məcəllənin 205-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada, yeni törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər haqqında hüquqi şəxslərin (vəzifəli şəxslərin) məlumatları formasında cinayət təqibi orqanlarına göndərilə bilər.

Əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin digər bir səbəbi əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektlərinin bilavasitə əldə etdikləri məlumatlardır. Həmin məlumatlar hazırlanan, törədilən, törədilmiş cinayətin əlamətləri, həmçinin onu hazırlayan, törədən, törətmiş şəxslər haqqında ola bilər.

Bir qayda olaraq hüquqazidd əməllər haqqında məlumatlar əməliyyat müvəkkilinin gündəlik iş fəaliyyəti dövründə əməliyyat şəraitinin təhlili, əməliyyat marağı kəsb edən şəxslərin həyat tərzini, davranışını öyrənən zaman, cinayət və əməliyyat materiallarını öyrənərkən əldə edilir. Belə məlumatların əsasında əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılması üçün onlar hökmən sənədləşdirilməlidir. Əməliyyat aparatı əməkdaşları öz fəaliyyətində bu məlumatları eyni zamanda məlum, qərəzsiz mənbələrdən də əldə

edirlər. Bu cür məlumatlar əməliyyat müvəkilləri ilə əvəzsiz və ya əvəzli qaydada əməkdaşlıq edən şəxslərdən də daxil ola bilər. Belə məlumatların əldə olunması və yoxlanması DİN-in müvafiq normativ-hüquqi aktı ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının ali dövlət hakimiyyəti orqanlarını və xüsusi obyektlərini mühafizə edən orqanların, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti subyektlərinin və ƏAF-ın digər subyektlərinin yazılı sorğuları da əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinin səbəblərindəndir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 iyun 2001-ci il tarixli «Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında» Fərmanında bu subyektlər tərəfindən «ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə müəyyən məhdudiyyətlər qoyulmuşdur. Qeyd etdiyimiz Fərmanın III hissəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri tətbiqi məhdudlaşdırılmış əməliyyat-axtarış tədbirlərini qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada, onların icrası həvalə edilmiş orqanlara sorğu göndərməklə həyata keçirirlər.

Həmin orqanlardan daxil olan sorğular onların rəhbərləri tərəfindən imzalanır və möhürlənir. Bundan əlavə, sorğuda əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə səbəb ola biləcək məlumatlar ətraflı şərh edilməli, onların alındığı mənbələr göstərilməlidir (konspirasiya prinsiplərinə əməl etmək şərtilə). Qeyd etmək lazımdır ki, yazılı sorğunun daxil olması mexaniki olaraq əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılmasına səbəb ola bilməz. O, əməliyyat-axtarış orqanının rəhbərliyi tərəfindən öyrənilir və bundan sonra uyğun qərar qəbul edir.

«ƏAF haqqında» Qanunda vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran tədbirlərin keçirilməsi ilə bağlı sorğu ilə müraciət edən subyektə bununla bağlı məhkəmədən qərarın hansı subyekt tərəfindən alınması barədə dəqiq göstəriş yoxdur. Fikrimizcə, qanunverici tərəfindən buna aydınlıq gətirilməsi məqsədemüvafiqdir.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinin səbəblərinə cinayət işləri üzrə təhqiqatı və ya istintaqı aparan şəxslərin yazılı tapşırıqları da aiddir. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 85.4.5 və 86.4.5-ci maddələrinə əsasən müstəntiq və təhqiqatçı müvafiq təhqiqat orqanına cinayətin açılması, itkin düşmüş şəxsin və ya əmlakın tapılması üçün əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsini tapşırmaq və görülmüş tədbirlər barədə məlumat almaq hüququ vardır.

Tapşırıq müstəntiq tərəfindən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin hər bir subektinin mənsub olduğu əməliyyat orqanına verilə bilər. Müstəntiq tərəfindən verilmiş yazılı tapşırıqda aydınlaşdırılmalı məsələlər dəqiq ifadə olunur və onların yerinə yetirilməsi üçün zəruri məlumat qeyd olunur. Tapşırığın yerinə yetirilmə müddəti 10 gündən artıq olmamalıdır. Onun bu müddət ərzində yerinə yetirilməsi mümkün olmadıqda, müvafiq əməliyyat aparatının rəhbəri və müstəntiq yeni icra müddətini, yaranmış şəraiti nəzərə alaraq müəyyən edirlər.

Bununla bağlı DİN-in müvafiq qərarı ilə təsdiq edilmiş «Cinayətlərin qarşısının alınması, istintaqı və açılmasında DİN-in struktur xidmət sahələrinin qarşılıqlı əlaqələrinin təşkilinə dair» Təlimatda xüsusi qeyd edilmişdir. Bunun digər mühüm hüquqi əsasını isə Cinayət-Prosessual Məcəllənin 207-ci maddəsi təşkil edir. Cinayət-Prosessual Məcəllənin 207.1.2-ci maddəsinə əsasən zəruri hallarda törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər haqqında məlumat alındıqdan sonra 3 gün müddətində, bu mümkün olmadıqda 10 gündən, ekspertiza rəyinin alınması ilə əlaqədar 30 gündən artıq olmayan müddətdə cinayət işinin başlanması üçün əsasların kifayət qədər olmasına dair ilkin yoxlama aparılmalıdır.

Müstəntiq tərəfindən bu növ məlumatların yoxlanılması mümkün olmadıqda, onun əməliyyat yolu ilə müəyyən olunması üçün əməliyyat aparatına tapşırıq göndərilir. Məhz yuxarıdakı əsasları nəzərə alaraq, bu tapşırığın icra müddəti 10 gün müəyyən olunmuşdur. Tapşırıq yerinə yetirilərkən, müstəntiq ona məlum olan məlumatları (tapşırığın yerinə yetirilməsini şərtləndirən və asanlaşdıran) əməliyyat işçisinə verə bilər,

lakin ona tapşırığın icrası ilə bağlı müəyyən qüvvə, vasitə və metodların istifadə edilməsi barədə göstəriş verməyə onun hüququ yoxdur, çünki bu yalnız əməliyyat-axtarış orqanlarının səlahiyyətlərinə aiddir.

Qeyd edək ki, cinayət işi prokurora göndərildikdən sonra təhqiqat orqanı bu iş üzrə əməliyyat-axtarış tədbirlərini yalnız müstəntiqin tapşırığına əsasən keçirə və nəticələri barədə məlumat verə bilər.

Prokuror CPM-nin 84.5.7-ci maddəsinə əsasən təhqiqat orqanına əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi barədə yazılı göstərişlər verməyə də səlahiyyəti vardır, lakin bu cür göstərişlər gizli tədbirlərin keçirildiyi yerlərə və onların keçirilmə vaxtına, habelə onları həyata keçirərkən istifadə olunmuş qüvvə və vasitələrə aid edilməməlidir. Bütün bu məsələlər müstəqil surətdə əməliyyat aparatının rəhbəri tərəfindən həll olunur.

Müstəntiqin göstərişi ilə keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirinin nəticələri əməliyyat işçisinin raportu ilə rəsmiləşdirilir. Bu raportda cinayətin açılması, istintaqı və yaxud məhkəməyə iş üzrə qərarın çıxarılması üçün əhəmiyyəti olan məlumatlar verilir.

Əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi üçün səbəblərdən biri də xarici dövlətlərin hüquq-mühafizə orqanlarının və ya müvafiq beynəlxalq təşkilatların rəsmi sorğularıdır. Bu sorğular Azərbaycan Respublikasının bağlamış olduğu və ya tərəfdar çıxdığı ikitərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələrə əsasən xarici dövlətlərin hüquq-mühafizə orqanları və cinayətkarlıqla mübarizə istiqamətində ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən göndərilə bilər. Bununla bağlı MDB-yə üzv olan dövlətlər, İran, Türkiyə və s. dövlətlərlə bağlanmış müqavilələri misal göstərmək olar.

Beynəlxalq miqyasda tanınmış və hüquq-mühafizə funksiyasını həyata keçirən təşkilat – Cinayət Polisinin Beynəlxalq Təşkilatıdır (İnterpol). Bu təşkilatın mənzil qərarı Fransanın Lion şəhərində yerləşir. Üzv olan dövlətlərin hər birində Milli Mərkəzi Bürolar fəaliyyət göstərir. Xarici ölkələrin hüquq-mühafizə orqanları istər birbaşa, istərsə də İnterpol vasitəsilə sorğular göndərə bilərlər.

İnterpolun üzvü olan hər bir ölkə bu təşkilata daxil olan ölkələrə sorğu və tapşırıqlar (istiqamətləndirmələr) göndərilməsinin təşəbbüskarı, yaxud müvafiq işin icraçısı da ola bilər.

Hazırda 7 növ istiqamətləndirmə tətbiq edilir:

1. «A» seriyalı – qırmızı istiqamətləndirmə. Bu sənəddə törətdiyi cinayətə görə haqqında həbs qətimkan tədbiri seçilmiş şəxsin həbs edilib cinayət törətdiyi ölkəyə ekstradisiyası barədə məlumatlar göstərilir;

2. «V» seriyalı – mavi istiqamətləndirmə. Bu sənəddə cinayət törətmiş şəxs haqqında məlumatların toplanması, o cümlədən onun olduğu yerin müəyyən olunması məqsədilə nəşr edilir;

3. «S» seriyalı – yaşıl istiqamətləndirmə. Bunlarda bir sıra ölkələrin maraqlarına toxuna biləcək cinayət törətmiş şəxslər barədə məlumatlar verilir;

4. «D» seriyalı – qara istiqamətləndirmələrdə tanınmayan meyitlərin eyniləşdirilməsi məqsədilə nəşr olunur;

5. «E» seriyalı – böyük mədəni və ya kommersiya dəyəri olan əmlakın oğurlanması və ya şübhəli şəraitdə tapılması barədə istiqamətləndirmə;

6. «F» seriyalı sarı istiqamətləndirmə – itkin düşmüş şəxslərin axtarışı ilə əlaqədar, yaxud xəstəliyi və ya azyaşlı olması ilə bağlı özü haqqında eyniləşdirici məlumat verə bilməyən (kim olduqlarını bilməyən) şəxslər haqqında informasiya nəşr olunur;

7. «MO» seriyalı çəhrayı istiqamətləndirmələr. Bunlarda «modus operandi» təşkil olunur, yeni cinayətlərin törədilmə üsulu, cinayətkarın «dəsti xətti» göstərilir.

Axtarılan şəxsin yeri müəyyən olunduqdan sonra tələb edən tərəfə ekstradisiyası məqsədilə, onun ibtidai həbsini təşkil etmək və ekstradisiya prosesini «Ekstradisiya haqqında» 1957-ci il tarixli Avropa Konvensiyasının 16-cı maddəsinin 3 və 4-cü bəndlərinin tələblərinə uyğun başa çatdırmaq üçün ekstradisiya sənədləri diplomatik kanallarla yanaşı, İnterpol vasitəsilə də göndərilə bilər.

Sualın sonunda onu da qeyd etmək lazımdır ki, bundan başqa, əməliyyat aparatlarının daha sadələşdirilmiş qarşılıqlı münasibətləri MDB-yə üzv olan ölkələrin daxili işlər nazirlikləri arasında mütəşəkkil cinayətkarlıqla və təhlükəli cinayətlərin digər növləri ilə mübarizə üzrə birgə tədbirlərinə dair dövlətlərarası proqram əsasında qurulur.

Sual 2.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi əsaslarının anlayışı, təsnifatı və onların xarakteristikası

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəblərlə yanaşı, əsaslar da olmalıdır. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 11-ci maddəsinin III hissəsində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi üçün əsaslar müəyyən edilmişdir. Bura aiddir:

1. məhkəmənin (hakimin) qərarları;
2. istintaq orqanlarının qərarları;
3. əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin qərarları.

Qeyd etdiyimiz normada səbəblər və əsaslar göstərilə də, səbəblər də olduğu kimi əsasların da anlayışı verilməmişdir.

Nəzəriyyədə «əsas» anlayışı fəaliyyətə bəraət qazandıran kifayətedici elementləri nəzərdə tutur. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinə münasibətdə onlar özü-özlüyündə bu tədbirlərin keçirilməsi üçün kifayətedici səbəbdir.

Məqsəd və vəzifələrə nisbətdə əsasları nəzərdən keçirərkən, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, cinayətlərin hazırlanmasına və ya törədilməsinə münasibətdə bu əməlləri, yaxud da onları hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxsləri göstərən ayrı-ayrı əlamətlərin mövcudluğu ehtimal üçün kifayətdir. Eyni zamanda belə ehtimallar dəlillərə əsaslanan fərziyyə xarakteri daşıya bilər.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 46-cı maddəsinə əsasən, cinayət işinin başlanması üçün əsas cinayətin əlamətlərinə işarə edən kifayət qədər dəlillərin olmasıdır. Hazırlanan, törədilən və ya törədilmiş cinayətin əlamətlərini göstərən dəlillərin kifayət qədər olması dedikdə, həmin dəlillərin elə bir məcmusu nəzərdə tutulur ki, bu qanunda təsbit olunmuş cinayət əməlinin törədilməsi barədə ilkin nəticə çıxarmağa əsas versin. Dəlillərin kifayət qədər olmasını qiymətləndirərkən əsas diqqəti cinayət tərkibinin obyektinə və obyektiv cəhətinə yönəltmək lazımdır, çünki cinayət işi başlama mərhələsində hələ subyektin şəxsiyyəti haqqında məlumat olmaya da bilər, törədilmiş əməlin subyektiv cəhətinin əlamətlərini isə dərhal müəyyən etmək çətindir.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunda qeyd olunmuş səbəblər yuxarıda qeyd etdiyimiz qərarlardan birində öz əksini tapdıqdan sonra əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün əsas yaranmış olur. Qanunun 11-ci maddəsinin məhz bu şəkildə verilməsi əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində qanunçuluq prinsipinin təmin edilməsinə, həmin fəaliyyətin aparılmasını nəzarətdə saxlamağa imkan verir. Həm də əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılmasına imkan yaradan qanunda müəyyən olunmuş səbəb, qanunla nəzərdə tutulmuş formada qərarda öz əksini tapır.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi barədə məhkəmənin (hakimin), istintaq orqanının və ya əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektinin qərarı yalnız aşağıdakı hallarda qəbul oluna bilər:

1. başlanmış cinayət işi mövcud olduqda;
2. cinayət işinin başlanmasına kifayət qədər əsaslar olmasa da, cinayəti hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxs barəsində etimad doğuran, məlum və qərəzsiz mənbədən məlumat daxil olduqda;
3. dövlət təhlükəsizliyinə və ya müdafiə qabiliyyətinə təhlükə yaradan, hadisə baş verdikdə, yaxud onun qarşısı alındıqda;
4. şəxs məhkəmə, istintaq və ya təhqiqat orqanlarından gizləndikdə, cəza çəkməkdən boyun qaçırdıqda, yaxud itkin düşdükdə;
5. naməlum meyit aşkar edildikdə.

Əvvəlki mövzuda qeyd etdik ki, qanunun 10-cu maddəsində göstərilən tədbirləri məhkəmənin qərarı əsasında keçirilən və belə qərar olmadan, yəni əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən səlahiyyətli subyektlərin qərarı əsasında keçirilən tədbirlər kimi qruplaşdırdıq. Belə olduğundan, birinci qrup tədbirlərin, yəni qanunun vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi barədə qərarla, yuxarıda qeyd etdiklərimizdən başqa, 12-ci maddənin III hissəsinə əsasən aşağıdakılar mütləq öz əksini tapmalıdır:

1. müvafiq tədbir keçirmək təklifi verən əməkdaşın soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;

2. haqqında tədbir keçirilməsi təklif edilən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və ya obyektin təsviri;

3. müdaxilə xarakterli üsul və vasitələrin tətbiq olunması haqqında tələbi əsaslandıran faktlar;

4. adi təhqiqat vasitəsilə zəruri məlumatın alınmasının qeyri-mümkünlüyünün əsaslandırılması;

5. müdaxilə xarakterli üsul və vasitələrin tətbiqinin nəzərdə tutulan müddəti;

6. tədbir keçirilməsi ilə əlaqədar əldə edilə bilən nəticə.

Konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran tədbirlər əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektinin əsaslandırılmış, prokuror qarşısında qaldırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun hakimə göndərdiyi təqdimatına müvafiq olaraq, məhkəmənin çıxardığı qərara əsasən həyata keçirilir. Bu qrupa aid olan tədbirlərin təşkili və keçirilməsi taktikası idarələrarası və idarə səciyyəli xüsusi normativ aktlarla tənzimlənir. Bu qrupa aid olan tədbirlər «ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin IV, V hissələrinin tələbləri rəhbər tutulmaqla, hakimin icazəsi olmadan da keçirilə bilər.

Cinayət işinin başlanmasının mövcudluğu dedikdə, məsələnin həm faktiki, həm də digər tərəfi nəzərdə tutulur. Yəni, cinayət işinin başlanması haqqında prosesual qərar və həmin qərarın da əsasında dayanan konkret cinayət əməli haqqında məlumatlar olmalıdır. Cinayət işi başlandıqdan sonra əməliyyat orqanı əməliyyat-axtarış tədbirini yalnız yazılı tapşırıq daxil olduqdan sonra apara bilər.

Cinayət törətmiş şəxs aşkar olunmadığı halda təhqiqat orqanı (əməliyyat aparatı) cinayəti törətmiş şəxsin müəyyənləşdirilməsi üçün əməliyyat-axtarış tədbirlərini həyata keçirməlidir və onun nəticələri barədə müstəntiqi xəbərdar etməlidir.

Müstəntiqin ayrıca tapşırığı olmadıqda, əməliyyat işçisi lazımi əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi barədə müstəqil normativ aktlarda müəyyənləşdirilmiş qaydada qərar qəbul etməyə hüququ vardır. Bu halda öz fəaliyyətinin gedişi və nəticələri barədə əməliyyat işçisi müstəntiqə öz təşəbbüsü ilə məlumat verir. Əməliyyat işçisinin fəallığı müstəntiqin imzaladığı tapşırığın olmamasına əsaslanaraq məhdudlaşdırılmamalıdır və tamamilə onun peşəkarlığından, ixtisasından və cinayətlərin açılmasında qeyri-aşkar metodların tətbiqi nəticələrini bilməyindən asılıdır.

Cinayəti hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxs barəsində etimadı doğuran məlum, qərəzsiz mənbələr, bir qayda olaraq, əməliyyat şəraitinin təhlilindən, kriminal meyli şəxslərin həyat tərzinin öyrənilməsindən və s. ibarət olur.

Təcrübədə, adətən hazırlanan, törədilən və ya törədilmiş cinayətlərlə bağlı məlumatlar bir neçə müxtəlif mənbələrdən alınır, təhlil olunur və yalnız bundan sonra əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılması barədə qərar verilir.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi barədə qərar qəbul edildiyi hallardan biri də dövlət təhlükəsizliyinə və ya müdafiə qabiliyyətinə təhlükə yaradan hadisələrin baş verməsi və onun qarşısının alınmasıdır. Fikrimizcə, hadisə dedikdə, obyektiv olaraq insan iradəsindən asılı olmayaraq baş verən təbii hadisələr (məsələn, daşqın, zəlzələ və s.), həm də insan hərəkətlərinin nəticəsi kimi təzahür edən kriminal xarakterli hadisə də başa düşülür (məsələn, kütləvi ixtişaşlar, qiyam, dövlət əleyhinə

yönəlmiş silahlı basqın, dövlət çevrilişinə cəhd, dövlət əhəmiyyətli obyektlərdə partlayış, terror və s.). Təbii ki, belə hadisələr əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün qərar qəbul edilməsinə səbəb ola bilər.

Təhqiqat orqanlarından, istintaqdan və məhkəmədən gizlənən və yaxud cəza çəkməkdən boyun qaçıran şəxslər haqqında məlumatlar, müstəntiqin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalı şəxs barədə axtarışa elan edilməsi barədə tərtib etdiyi qərarında, DİO-nun istiqamətləndirmələrində, axtarış tapşırıqlarında, habelə məxfi mənbələrdən alınan məlumatlarda göstərilə bilər.

Gizlənən şəxslərə aşağıdakılar aiddir:

- həbslə bağlı olmayan qətimkan tədbirinin tələblərini pozmuş şəxslər;
- ibtidai istintaq zamanı həbsdən qaçmış şəxslər;
- müşayiət edilən zaman qaçmış şəxslər;
- cəzaçəkmə müəssisələrindən qaçmış şəxslər və s.

İtkin düşmüş şəxslər və şəxsiyyəti müəyyən edilməmiş (tanınmamış) meyitlərin aşkar olunması barəsində məlumatlar vətəndaşların, vəzifəli şəxslərin ərizələrində və digər mənbələrdə ola bilər. Bu zaman tapşırıq müstəntiq tərəfindən yazılı şəkildə əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin hər bir subyektinin əməliyyat-axtarış orqanına verilir.

Tapşırığı yerinə yetirərkən müstəntiq ona məlum olan məlumatları əməliyyat işçisinə verə bilər, lakin ona tapşırığın icrası ilə bağlı müəyyən qüvvə, vasitə və metodların istifadə edilməsi barədə göstəriş verməyə onun hüququ yoxdur, çünki bu yalnız əməliyyat-axtarış orqanlarının səlahiyyətlərinə aiddir.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərini həyata keçirən orqanlar üçün Azərbaycan Respublikası CPM-nin 53.1.3 və 278-ci maddələrinə əsasən, istintaqdan gizlənməmiş təqsirli şəxsin axtarışı haqqında qərarın da icra edilməsi vacibdir.

Naməlum meyit aşkar edildikdə, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün qərar qəbul edilməsində məqsəd ondan ibarətdir ki, onun şəxsiyyəti, yaşayış yeri, əlaqələri müəyyən edilsin və ən əsası, onun ölüm səbəbi, cinayət faktının olub-olmaması müəyyənləşdirilsin. Yalnız bu hallar müəyyən edildikdən sonra, cinayət işinin başlanıb-başlanmaması aydın olacaq və ölümə səbəb cinayət əməlinin törədilməsi olarsa, onun tam, hərtərəfli açılması mümkün ola bilər.

Burada bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin qərarı əsasında həyata keçirilən tədbirlər barədə qərarın yazılı və ya şifahi qaydada qəbul edilməsinə dair qanunda göstəriş yoxdur və bu məsələləri qanunverici orqan əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin öhdəsinə verir (yəni, həmin subyektlərin idarə səciyyəli daxili normativ-hüquqi aktları ilə müəyyən olunur). Lakin, bu əməliyyat-axtarış tədbirlərinin sırasına diqqət yetirsək görərik ki, onların xarakterindən, təşkili və keçirilməsi taktikasından, xüsusiyyətlərindən, tətbiq olunma obyektlərindən, keçirilmə təhlükəsindən irəli gələrək, onlar arasında elə tədbirlər vardır ki, həmin tədbirlərin həyata keçirilməsi barədə mütləq şəkildə yazılı formada qərar qəbul edilməsi zəruridir. Bu həm onun keçirilmə prosesinin yazılı şəkildə əsaslandırılmasının, həm də nəticənin cinayət prosesində istifadəsinin mümkün olmasının, sübut əhəmiyyətinə malik olmasının vacibliyindən irəli gəlir. Məsələn, əməliyyat eksperimenti cinayətkar qrupa və ya kriminogen obyektlərə daxil etmə, nəzarətli göndəriş, nəzarət qaydasında mal alma və s. kimi tədbirlər.

Digər qrup tədbirlər də vardır ki, fikrimizcə, onların həyata keçirilməsi barədə yazılı qərarın mövcud olması zəruri deyildir. Belə tədbirlər səlahiyyətli şəxsin şifahi formada verdiyi göstərişə və ya əməliyyat müvəkkilinin əsaslandırılmış raportuna əsasən həyata keçirmək olar.

Sualın sonunda qeyd etmək istərdim ki, əməliyyat müvəkkilinin gündəlik iş fəaliyyəti prosesində belə tədbirlərin bir neçə dəfələrlə həyata keçirilməsinə zərurət yarana bilər və onların keçirilməsi mümkündür. Belə tədbirlərə misal kimi vətəndaşların sorğusu,

soraqlaşma, nəqliyyat vasitələrinə baxış keçirmə, məhkumların məktublarının yoxlanılması və s. göstərmək olar.

Sual 3.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətində qəbul edilən qərarın mahiyyəti, növləri, tərkib hissələri və tərtib olunmasına verilən tələblər.

Əliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün əsaslar kimi məhkəmənin (hakimin), istintaq orqanlarının və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin qərarları qanunda göstərilmişdir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyətində tək cə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi ilə bağlı deyil, həmçinin müvafiq əməliyyat-qeydiyyat işlərinin açılması və xitam edilməsi ilə bağlı əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri müvafiq qərar qəbul edirlər.

Təcrübədə əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi sahəsində qəbul edilən qərarların son dərəcə böyük əhəmiyyəti vardır. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 12-ci maddəsinin 1-ci hissəsində deyilir: «Əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi barədə qərar, yazılı tapşırıq və ya rəsmi sorğu yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi əsasında belə səlahiyyətə malik olan şəxs tərəfindən verilə bilər».

Qeyd olunan maddənin məzmununa əsasən belə qənaətə gəlmək olur ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyətində qərar – əməliyyat-axtarış qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş nəticələrə səbəb olan faktiki məlumatların məcmusu əsasında vəzifəli şəxsin (əməliyyat-axtarış orqanı rəhbərinin, əməliyyatçının, hakimin, prokurorun və s.) qanunla müəyyən edilmiş çərçivədə əməliyyat-xidməti sənədləşmənin materialları və digər materiallar üzrə gəlidi nəticədir.

Qərar qəbul edilmədən heç bir əməliyyat-axtarış tədbiri aparıla bilməz və deməli, faktiki olaraq əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin də həyata keçirilməsi mümkünsüz olar. Lakin, onu da qeyd etmək lazımdır ki, qərarların qəbul edilməsi tək cə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə məhdudlaşmır. Belə ki, hər bir əməliyyat-qeydiyyat işinin başlanması və xitam olunması müvafiq səlahiyyətli subyektlərin qərarı əsasında həyata keçirilir. Bundan başqa, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri konfidensial əsaslarla vətəndaşları məxfi əməkdaşlığa cəlb edərkən də uyğun qərar qəbul edilir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə qəbul edilən qərarlar subyektlərinə, formasına və qəbul etmə səviyyəsinə, təsir dairəsinə (və yayılma radiusuna), düzgünlüyünə və nəticəsinə görə fərqləndirilir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətində qəbul edilən subyektlərinə görə qərar əməliyyat-axtarış orqanlarının vəzifəli şəxsləri və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə əlaqədar digər vəzifəli şəxslər tərəfindən verilən qərarlara bölünür.

Formasına görə qərarlar şifahi və yazılı olur. Təcrübə işdə onu qeyd etmək lazımdır ki, əsasən yazılı formaya üstünlük verilir. Şifahi formada qəbul edilmiş qərarlar qısa müddətdən sonra yazılı formada rəsmiləşdirilir.

Qəbul edilmə səviyyəsinə görə qərarlar əməliyyat müvəkkili və əməliyyat-axtarış orqanının rəhbəri tərəfindən qəbul edilə bilər.

Təsir dairəsinə görə qərarın müəyyən kateqoriya şəxslərə ünvanlanan və yalnız əməliyyat-axtarış orqanı əməkdaşlarına aid olan formaları fərqləndirilir.

Məzmununa görə qərar həqiqi və ya səhv ola bilər. İkinci qrupa daxil olan qərarlar bilərəkdən və ya bilmədən qəbul edilə bilər. Bilərəkdən, qəsdən səhv qəbul edilmiş qərarlar onu qəbul edilmiş vəzifəli şəxs üçün müxtəlif hüquqi məsuliyyətlər, o cümlədən cinayət məsuliyyəti yarada bilər. Məsələn, səlahiyyət hədlərini aşmaya və ya vəzifəsindən sui-istifadəyə görə. Qərarlar qəbul edilməsinin hüquqi əsaslarını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında»

Qanun, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi və DİN-in daxili normativ hüquqi aktları təşkil edir.

Nəhayət, doğurduğu nəticələrə görə qərarlar hüquqi nəticələr yaradan və belə nəticələr yaratmayan qərarlara bölünürlər. Onu qeyd etmək lazımdır ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən zaman vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması hallarına zərurət yarandığı üçün hüquqi nəticələr verən qərarların qəbul edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 11-ci maddəsinin III hissəsinə əsasən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün əsaslardan biri – məhkəmənin (hakimin) qərarıdır. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiq olunması prosesində vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılmasının qanuniliyinə və əsaslı olmasına edilən məhkəmə nəzarəti insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunmasında mühüm yer tutur.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin I hissəsinin 3-5, 8, 9 (texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyzan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə yaşayış yerinə münasibətdə) və 10-cu bəndlərində nəzərdə tutulmuş vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı olan əməliyyat-axtarış tədbirləri bu Qanunun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məqsədlərə başqa yolla nail ola bilmədikdə, məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında həyata keçirilə bilər.

Hakim konstitusion hüquqların məhdudlaşdırılması ilə bağlı təqdim olunmuş əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektinin vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatına baxaraq aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

1. müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin təmin edilməsi barədə;
2. müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə.

Əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı hakimin qərarının surəti həmin qərar çıxarıldıqdan sonra 3 (üç) gündən gec olmayaraq vəsatət vermiş şəxsə və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilir (CPM maddə 448.6).

Əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə hakim tərəfindən qərar çıxarıldıqdan sonra məhkəməyə təkrar müraciətə müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq edən yeni hallar aşkar edildikdə yol verilir (CPM, maddə 448.8)

Məhkəmə tərəfindən qəbul edilən digər qərarlar əməliyyat-axtarış tədbirlərinin qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması barədədir. Bu qərarlara aşağıdakılar aiddir:

- ƏAF subyektlərinin hərəkətlərindən və ya qərarlarından verilmiş şikayətlər üzrə çıxarılmış qərarlar;
- əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi barədə birinci instansiya məhkəməsinin qərarından verilmiş şikayət və ya protest üzrə çıxarılmış qərarlar.

Azərbaycan Respublikasının «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanununun 4-cü və Cinayət-Prosessual Məcəllənin 449.1.3 maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxsin hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayət verilə bilər. Aşağıdakı şəxslər şikayət vermək hüququna malikdirlər:

- təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs və onun müdafiəçisi;
- zərər çəkmiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsi;
- qərarın qəbul edilməsi və ya hərəkətin aparılması nəticəsində hüquq və azadlıqları pozulan digər şəxslər.

Göstərilən şəxslər məhkəmə qərarı olmadan əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı məhkəməyə şikayət vermək hüququna malikdirlər.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 450-ci maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxsin hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayətə onun daxil olduğu andan 10 (on) gün müddətində qapalı məhkəmə iclasında hakim tərəfindən təkbaşına baxılır. Məhkəmə iclasında aşağıdakı şəxslər iştirak etmək hüququna malikdirlər:

- şikayət vermiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsi;
- hərəkət və ya qərar barəsində şikayət verilən şəxs;
- ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya yuxarı prokuror.

Şikayətin baxılması müddəti və yeri haqqında vaxtında məlumatlandırılmış, yuxarıda göstərilən şəxslərin məhkəmə iclasına gəlməməsi əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxsin hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılması üzrə məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur.

Hərəkətlərin və ya qərarların qanuniliyinin yoxlanılması üzrə məhkəmə iclası başlananadək məhkəmə ona təqdim olunmuş bütün materialları əvvəlcədən öyrənir.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 450.6-ci maddəsinə əsasən məhkəmə iclası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

1. hakim məhkəmə iclasını açır, hansı şikayətə baxılmasını elan edir, məhkəmə iclası iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır, onlara hüquq və vəzifələrini izah edir;
2. şikayət vermiş şəxs öz şikayətini şifahi əsaslandırır, hakimin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir;
3. məhkəmə iclasında şikayətlə əlaqədar qanuni mənafeyinə toxunulan şəxslər, habelə onların müdafiəçiləri və ya nümayəndələri iştirak etdikdə, onlara izahat vermək və etirazlarını bildirmək imkanı yaradılır;
4. məhkəmə iclasında iştirak edən prokuror öz yekun sözündə məhkəməyə şikayətin təmin və ya rədd edilməsini təklif edir;
5. hakim əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxsin hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuni və əsaslı olub-olmaması barədə Azərbaycan Respublikasının qanunlarının tələbləri və özünün daxili inamı əsasında qərar çıxarır və məhkəmə iclasında iştirak edən şəxslərə dərhal elan edir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən şəxsin hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının nəticələrinə dair hakim aşağıdakı qərarlardan birini çıxarır:

- barəsində şikayət verilmiş hərəkətin və ya qərarın qanuni hesab edilməsi barədə;
- barəsində şikayət verilmiş hərəkətin və ya qərarın qanunsuz hesab edilməsi və bu qərarın ləğv edilməsi barədə.

Şikayət edilmiş hərəkət və ya qərar qanunsuz hesab edildikdə, hakimin qərarına əsasən aşağıdakılar yerinə yetirilir:

1. ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya yuxarı prokuror şikayət vermiş şəxsin hüquq və azadlıqlarının yol verilmiş pozuntularına son qoyulması, pozulmuş hüquq və azadlıqların bərpa edilməsi üçün təxirəsalınmaz zəruri tədbirlər görür;
2. şəxsin hüquq və azadlıqlarının pozulmasına yol vermiş vəzifəli şəxsə qarşı təcəvül qaydasında yuxarı orqanın rəhbəri təqsirli şəxsin məsuliyyəti barədə məsələni Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada həll edir;
3. şikayət vermiş şəxsə vurulmuş ziyanın ödənilməsinə tələb etmək hüququ izah edilir.

Hərəkətlərin və ya qərarların qanuniliyinin yoxlanılmasının nəticələrinə dair hakimin qərarının surəti qərar çıxarıldıqdan sonra 3 (üç) gün müddətində aşağıdakı şəxslərə göndərilir:

- şikayəti vermiş şəxsə;
- hərəkətdən və ya qərarından şikayət verilən şəxsə;

- ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və ya yuxarı prokurora, habelə şəxsin hüquq və azadlıqlarının pozulmasına yol vermiş vəzifəli şəxsə qarşı təcəllik qaydasında yuxarı orqanın rəhbərinə.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə dair birinci instansiya məhkəməsinin (hakimin) qərarından şikayət və ya protest verilməsi və onun qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 452 və 453-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilir. Belə ki, elan olunduqdan sonra 3 (üç) gün müddətində hakimin qərarından bilavasitə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə və ya qərarı qəbul etmiş məhkəmənin vasitəsilə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən protest, habelə tədqiq olunan şəxs, onun qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi tərəfindən şikayət verilə bilər.

Şikayəti və ya protesti almış birinci instansiya məhkəməsi təxirə salmadan aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

- şikayət və protesti qeydə almaq;
- şikayəti və protesti məhkəmədə olan materiallarla birlikdə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərmək;
- şikayətin və ya protestin daxil olması barədə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və şikayətçiyə və ya onun qanuni nümayəndələrinə məlumat vermək.

Şikayət və ya protesti almış apellyasiya məhkəməsi təxirə salmadan aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirməlidir:

- birinci instansiya məhkəməsindən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə dair məsələnin baxılmasına aid olan materialları tələb etmək;
- ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurordan əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq edən materialları tələb etmək.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə dair hakimin qərarından şikayət və ya protestin alındığı gündən sonra 3 (üç) gün müddətində apellyasiya instansiyası məhkəməsi barəsində şikayət verilmiş qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclasını keçirməlidir (CPM, maddə 453).

Qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məsələyə apellyasiya instansiyası məhkəməsində qapalı məhkəmə iclasında 3 (üç) hakimdən ibarət tərkibdə baxılır. Məhkəmə iclasında şikayəti vermiş şəxs, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror iştirak etmək hüququna malikdirlər. Protest və ya şikayətin baxılmasının müddəti və yeri haqqında vaxtında məlumatlandırılmış şəxslərin gəlməməsi məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur.

Qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılmasına dair məhkəmə iclası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

- məhkəmə iclasında sədrlik edən məhkəmə iclasını açır, hansı qərardan verilmiş hansı şikayətə və ya protestə baxıldığını elan edir, məhkəmə iclasının iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır və onlara hüquq və vəzifələrini izah edir;
- şikayəti və protesti vermiş şəxs öz müraciətini şifahi əsaslandırır, hakimlərin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir;
- məhkəmə iclasında müraciətlə qanuni mənafeyinə toxunulan şəxslər, habelə onların müdafiəçiləri və nümayəndələri iştirak etdiyi halda onlara izahat vermək və öz etirazlarını bildirmək üçün imkan yaradılır;
- hakimlər məhkəmə iclasının iştirakçılarna dəqiqləşdirmə üçün zəruri olan suallar verir və yerində məsləhətlər aparıb, qərar qəbul edirlər.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə dair hakimin qərarının qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması üzrə məhkəmə iclasının yekununda apellyasiya instansiyası məhkəməsi aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir (CPM, maddə 453.6):

- birinci instansiya məhkəməsinin qərarını dəyişdirmədən saxlaması barədə;

- birinci instansiya məhkəməsinin qərarının ləğv edilməsi barədə.

Apellyasiya instansiya məhkəməsinin qərarının surəti həmin qərar qəbul edildikdən sonra 3 (üç) gün müddətində aşağıdakı şəxslərə göndərilir:

- şikayət vermiş şəxsə;

- ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora.

Apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən hakimin qanuniliyi və əsaslılığı artıq yoxlanılmış qərarından şikayətə və ya protestə təkrarən baxılmasına yol verilmir.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə əsas olan istintaq orqanının qərarları aşağıdakılardır:

- cinayət işinin başlanılması barədə qərar;

- cinayət işinə xitam verilməsi barədə qərar;

- cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar;

- cinayət işinin dayandırılması barədə qərar;

- şəxsin axtarışının elan edilməsi barədə qərar.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələrindən biri törədilmiş cinayətlərin aşkar edilməsi və açılmasıdır. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün də qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilməlidir. Azərbaycan Respublikası DİN-in müvafiq Qərarı ilə təsdiq edilmiş «Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin təşkilinə dair Təlimat»a əsasən cinayət törədildiyi halda həmin cinayəti törətmiş şəxsin (şəxslərin) müəyyən edilməsi, tutulması və istintaq orqanına təhvil verilməsi ilə əlaqədar əməliyyat tədqiqinin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı hallarda əməliyyat-qeydiyyat işi başlanılmalıdır:

1. Törədilmiş cinayətlə bağlı aparılan istintaq hərəkətləri və həyata keçirilən ilkin tədbirlər nəticəsində cinayət törətmiş şəxs müəyyən edilmədikdə, cinayət işinin başlandığı tarixdən 10 gündən gec olmayan müddətdə;

2. Təqsirləndirilən şəxs gismində cəlb edilmiş şəxs barəsində cinayət təqibinə xitam verilməsinə baxmayaraq, cinayət işi bağlı qaldıqda, xitam haqqında qərarın qəbul edildiyi tarixdən 10 gündən gec olmayan müddətdə.

Belə hallarda əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə əsas istintaq orqanının cinayət işinin başlanılması və ya xitam olunması barədə qərarıdır.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə əsas olan istintaq orqanının digər bir qərarı cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə olan qərardır. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 46.3 maddəsinə əsasən cinayət işinin başlanması üçün əsas cinayətin əlamətlərinə işarə edən kifayət qədər dəlillərin olmasıdır. Məcəllənin 212.1-ci maddəsinə görə isə cinayət işinin başlanması üçün səbəblərin qanunsuz olduğu və ya əsasın olmadığı halda təhqiqatçı, müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qərar çıxarır. Buna misal olaraq şəxsin xəbərsiz itkin düşməsinə göstərmək olar. Çün ki, CPM-in 209.2.6-cı maddəsinə əsasən insanların oğurlanması və ya onların girov götürülməsi əlamətləri, habelə insanlar xəbərsiz itkin düşdüyü hallarda onların qətlə yetirilməsinə şübhələr olduqda dərhal cinayət işi başlanılmalıdır. Digər hallarda şəxsin itkin düşmə vəziyyəti araşdırılır və əgər cinayət işinin başlanmasına əsas olmadığı müəyyən edildikdə işin başlanmasının rədd edilməsi barədə müstəntiq tərəfindən qərar çıxarılır. Həmin qərar əsasında əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektivi itkin düşmüş şəxsin axtarılması məqsədilə əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirir.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə əsas olan istintaq orqanının digər qərarlarına cinayət işinin dayandırılması və şəxsin axtarışının elan edilməsi barədə qərarlardır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 53.1-ci maddəsinə əsasən cinayət təqibi üzrə icraatın dayandırılması hallarına aşağıdakılar da aid edilir:

-təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs müəyyən olunmadıqda;
-təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin olduğu yer müəyyən olunmadıqda;
-təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizləndikdə.

Məcəllənin 53.3-cü maddəsinə əsasən təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxsin olduğu yer müəyyən olunmadıqda cinayət işi yalnız təqsirləndirilən şəxs haqqında axtarış elan edildikdən sonra, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməli olan şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizləndikdə isə təqsirləndirilən şəxsin axtarışının elan edilməsi ilə eyni vaxtda dayandırıla bilər. Qanunvericiliyə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələrindən biri məhkəmə, istintaq və təhqiqat orqanlarından gizlənən, cəza çəkməkdən boyun qaçıran şəxslərin axtarılmasıdır. Belə olan halda ƏAF subyekti tərəfindən bu istiqamətdə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə əsas istintaq orqanının (müstəntiqin) cinayət işinin dayandırılması və şəxs haqqında axtarış elan olunması barədə qərarlarıdır.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri tərəfindən qanunların icrasına nəzarəti Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroru və onun tərəfindən müvəkkil edilmiş prokurorlar həyata keçirirlər.

Azərbaycan Respublikasının 7 dekabr 1999-cu il tarixli «Prokurorluq haqqında» Qanunun 18-ci maddəsinə əsasən, prokuror əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə dair qanunların tələblərinin əməliyyat-axtarış orqanları tərəfindən icrasını təmin etmək məqsədilə bu orqanlar tərəfindən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi və onların qəbul etdiyi qərarların qanuniliyi üzərində nəzarəti həyata keçirir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti sahəsində prokuror nəzarətinin predmetinə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət edilməsi, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinin qanuniliyi və əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanların qərarlarının qanuniliyi daxildir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri tərəfindən qanunların icrasına nəzarəti həyata keçirən prokurora əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı qanun pozuntularına yol verilməsi barədə materiallar, məlumatlar və ya vətəndaşların yazılı ərizələri daxil olduqda, habelə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair müəyyən olunmuş qaydalar və qəbul olunmuş qərarların qanuniliyi yoxlandıqda, prokurorun sorğuları əsasında əməliyyat-axtarış orqanlarının rəhbərləri əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəb və əsaslara dair sənədləri təqdim etməlidirlər. Prokuror buraxılmış qanun pozuntularının aradan qaldırılması üçün uyğun qərar qəbul edir.

Qeyd etdiyimiz qərarlar bilavasitə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə bağlı öz səlahiyyətləri çərçivəsində qərar qəbul edə biləcək digər vəzifəli şəxslər kateqoriyasına aiddirlər.

Bundan başqa, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə bağlı əmrlər də qəbul edilir. Belə ki, onların hamısı müvafiq hüquqi nəticələr doğurur. Eyni zamanda qəbul edilmiş səlahiyyətləri baxımından subyektləri qruplaşdırmaq olar.

Əmr – (xidməti münasibətlərin növ müxtəlifliyi kimi) əməliyyat-axtarış orqanının vəzifəli şəxsinin verdiyi, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti qanunvericiliyinə əsaslanan, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin iştirakçısına yönəldilmiş və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti sahəsində qanunvericiliklə müəyyən olunmuş səlahiyyətlər çərçivəsində onu icra etməyə borclu olduğu üçün müəyyən hərəkətlərin (əməliyyat-axtarış tədbirlərini) yerinə yetirilməsi tələbidir (məsələn, əməliyyat-axtarış orqanının rəhbəri əmri xidmət üzrə ona tabe olan əməliyyatçıya verir).

Belə əmri bir qayda olaraq müvafiq rəhbər qəbul edir. Əmri icra edən subyekt yalnız ona tabe olan şəxs ola bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, qanunvericinin

iradəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən vəzifəli şəxs əməliyyat-axtarış tədbirlərini həyata keçirən zaman bilavasitə və birbaşa öz rəisinə tabedir.

Rəisdən açıq-aşkar qanunsuz əmr və ya göstəriş aldıqda, o, qanunu rəhbər tutmalı və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin tabeliyi üzrə yuxarı orqana bu barədə məlumat verməlidir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsi tərəfindən rəisinin əmrini və yaxud göstərişini yerinə yetirdiyi vaxtda cinayət baş verərsə və ya verəcəyi ehtimal olunarsa, bu barədə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin tabeliyi üzrə yuxarı orqana və yaxud məhkəməyə şikayət verə bilər. Verilmiş əmrin qanuniliyinə etinasız yanaşma cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Qərardad məhkəmə tərəfindən kollegial şəkildə qəbul edilən qərardır. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətində məhkəmənin qərardadı əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi üçün əsas ola bilər. Bu halda da qərardad məhkəmənin icraatında olan cinayət işi ilə bağlı olmalıdır.

Digər istiqamətlərdə olduğu kimi, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti sahəsində qəbul edilmiş qərarlar da bir sıra tələblərə cavab verməlidir. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətində qəbul edilən qərarların müəyyən tələblərə cavab verməsi əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında qanunvericiliyin və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin təcrübəsindən irəli gəlir. Bu tələblər bilavasitə əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin prinsiplərinin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.

Qərarın qəbul olunmasına verilən tələbləri iki qrupda qruplaşdırmaq olar. Onların birinci qrupu qərarın formasına, ikinci qrupu isə qərarın mahiyyətinə aiddir.

Birincisi qərarın qəbul olunma formasına görə tələblər fərqləndirilir. Belə ki, hər hansı bir qərar buna qanunla, yaxud digər normativ-hüquqi aktla səlahiyyətli olan şəxs tərəfindən (bir qayda olaraq əməliyyat-axtarış orqanının rəhbəri) qəbul edilməlidir. Qəbul edilmiş qərar aydın və sadə formada, təhrif edilmədən icraçıya çatdırılmalıdır.

Konstitusion hüquqların məhdudlaşdırılması ilə bağlı əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiq olunması ilə əlaqədar qəbul edilən qərarlar xüsusi tələblərə cavab verməlidir. Bu tədbirlər mütləq şəkildə yazılı formada rəsmiləşdirilməli, «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada müvafiq ada və zəruri olan rekvizitlərə malik olmalıdır.

Rekvizit – latın mənşəli söz olub (regisitum sözündəndir), mənası lazımı, zəruri deməkdir. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətində rekvizitlər qanunvericilik və ya digər normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilən hər hansı bir sənəddə əks olunan, onun həqiqiliyini təsdiq edən zəruri əlamətlərdir. Bir qayda olaraq belə zəruri əlamətlər sənədin adından, tərtib olunma tarixindən, müvafiq vəzifəli şəxsin imzası və möhürdən ibarətdir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş rekvizitlərdən birinin olmaması sənədin həqiqi olmadığını, mübahisəli olduğunu ortaya qoyur.

İkinci qrup tələb qərarın məzmunu ilə bağlıdır. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə bağlı qərarlar elmi əsaslandırılmış, qanunların tələblərinə uyğun, vaxtında qəbul olunması və sadə başa düşülən olması kimi tələblərə cavab verməlidir.

Əsasən mürəkkəb məsələlərin həlli elmin ən yeni məlumatlarına əsaslanmalı, düzgün və tam məlumatların obyektiv və hərtərəfli təhlili əsasında qəbul edilməli, onların qəbul edilməsinə səbəb olan bütün şəraitlər dəqiq öyrənilməlidir.

Qəbul edilən qərarların elmi əsaslandırılmasının təmin edilməsinin vacib şərti – orqanın rəhbərinin səlahiyyətli olması, onun peşəkarlığıdır. Qərarları hazırladıqda rəhbər, bir qayda olaraq, qərarların variantlarının müzakirəsinə, xidmətlərin nümayəndələrini dəvət etməlidir ki, onlar baxılan məsələlər üzrə səlahiyyətli olsun və qəbul ediləcək qərarların icrasını təşkil edə bilsinlər.

Qərarların qanuniliyinə verilən əsas tələblər aşağıdakılardan ibarətdir:

Qərar – səlahiyyətli orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən verilməli, daha doğrusu, səlahiyyətləri çərçivəsində orqanın və ya vəzifəli şəxsin vəzifələri və hüquqları

dairəsində qəbul edilməlidir. Orqanın və onun əməkdaşının səlahiyyəti çərçivəsində qərarın qəbul edilməsi onların nəinki hüququdur, hətta vəzifələridir. Bu da idarəetmə sistemində onların yerinə yetirdiyi funksiyalardan irəli gəlir.

Qərar müəyyən olunmuş qaydada qəbul olunmalıdır. Bu tələb yerinə yetirilmədikdə, qərar qanunsuz sayılır. Bir sıra hallarda qərar qəbul etməmişdən qabaq, qərar layihəsinin əlaqədar orqanlar və ya vəzifəli şəxslərlə qabaqcadan rəyləndirilməsi tələb olunur. Belə rəyləndirilmə olmadan qərar etibarlı sayıla bilməz.

Qərar müəyyən olunmuş formada çap olunmalı və müvafiq vəzifəli şəxslər tərəfindən imzalanmalıdır. Qərarın forması, adı, onun tərkib hissələrinin strukturu, dili, ifadə tərzini məzmununa aktiv təsir göstərir. O, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektini məsələnin həllinə xüsusi diqqətlə yanaşmağa vadar edir.

Qərarın effektivliyi bütövlükdə onda ifadə olunmuş icraçılara ünvanlanan məqsəd, məsələ, qayda, səlahiyyət, göstəriş, icazə, qadağaların müəyyənliyindən, konkretliyindən asılıdır.

Qərarı icrası lazım olan vəzifələr və onların yerinə yetirilmə qaydası nəzərdə tutulur: icranın müddəti, məsul icraçılar, birgə icraçılar arasında koordinasiya və qarşılıqlı təsir məsələləri və s.

Qərarın vaxtında qəbul olunması o deməkdir ki, qərarın qəbul olunma anı problemin inkişafının lazımı mərhələsinə uyğun gəlməlidir. Qərarın qəbul olunmasına tələsmək olmaz, lakin gecikmək də olmaz.

Qərar sadə və başa düşülən olmalıdır. Qərar məntiqli, ziddiyyətsiz, ünvanlandığı şəxslərin tez və düzgün qavranması üçün əlçatan olmalıdır. Qərarı qoyulmuş məsələlər, onların icra metodları və vasitələrinə uyğun xarakterizə olunmalıdır.

Qərar həmçinin əvvəlcədən daxili işlər orqanlarının qəbul etdiyi digər qərarlara və yuxarı orqanların qərarlarına zidd olmamalıdır.

Qərarlara verilən tələblər pozulduqda, onların etibarlılığı haqqında sual yaranır. Belə qərarlar əhəmiyyətsiz və şübhəli ola bilər. Əhəmiyyətsiz qərarlar elə qərarlardır ki, özünün qanunsuzluğu sayəsində hüquqi nəticələr yaratmır və yarada da bilməz. Onların qanunsuzluğu elə aşkardır ki, icra olunmağa məruz qalmır. Şübhəli qərarlar elə qərarlara deyilir ki, bunlar icra olunmalıdır, lakin əlaqədar orqan və ya şəxslər tərəfindən şübhə altına alınır.

Bir qayda olaraq qərar üç hissədən – giriş, təsviri və nəticə hissələrindən ibarət olur.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrinin istintaq orqanına (təhqiqat, istintaq, prokuror, məhkəmə) verilməsi barədə qərarın misalında onun məzmununu nəzərdən keçirək.

Qərarın giriş hissəsində sənədin adı, qəbul olunma yeri və vaxtı, orqan, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqan rəhbərinin soyadı, adı, atasının adı, vəzifə və rütbəsi, həmçinin qərarın qəbul edilməsini zəruri edən əsaslar göstərilir.

Qərarın təsviri hissəsində materialların hansı əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində əldə edilməsi, hansı məqsədlə (cinayət işi başlamaq, istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi və s.) təqdim edilməsi, əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi üçün sanksiyanın kim tərəfindən verilməsi və zəruri hallarda tədbirin aparılması barədə məhkəmənin qərarı öz əksini tapır.

Qərarın nəticə hissəsində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrini əks etdirən əməliyyat-xidməti sənədlərin təqdim edilməsi barədə həmin orqanın rəhbərinin qənaəti ifadə edilir. Burada həmçinin istintaq orqanına (məhkəmə, prokuror, təhqiqatçı və s.) göndərilən sənədlərin siyahısı öz əksini tapır.

Qəbul edilmiş qərarın qüvvəyə minməsi bir sıra faktorlardan, ilk növbədə onun formasından və qəbul etmiş subyektə asılıdır. Şifahi qərar (məsələn, əmr) bir qayda olaraq elan olunduğu andan qüvvəyə minir.

Yazılı formada rəsmiləşdirilmiş qərar isə imzalandığı (zəruri hallarda təsdiq olunduğu), sənədin mətnində göstərilədiyi tarixdən və ya bilavasitə icraçının onunla tanış olmasını imzası ilə təsdiq etdiyi andan qüvvəyə minir.

Qərarın qüvvəyə minməsi həm də onun hansı subyekt tərəfindən qəbul edilməsindən asılıdır. Məsələn, əməliyyat-qeydiyyat işinin başlanması barədə qərar onu əməliyyat-axtarış orqanı rəhbərinin təsdiq etdiyi andan qüvvəyə minir. Vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə bağlı olan əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiq edilməsi barədə qərarın qüvvəyə minməsi («ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla) üçün isə onu əməliyyat-axtarış orqanı rəhbərinin təqdim etməsi kifayət etmir. Belə ki, bununla yanaşı, həm də məhkəmənin icazəsi olmalı və bu onun əsaslandırılmış qərarında öz əksini tapmalıdır.

NƏTİCƏ

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün səbəb və əsasların mahiyyətini araşdırarkən, biz qanunverici orqan tərəfindən bunların dairəsinin dəqiq müəyyən edildiyinin və insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyinin şahidi oluruq. Lakin Qanunun 11-ci maddəsində göstərilən səbəb və əsaslardan əlavə, təcrübədə biz anonim məktublardan, anonim zənglərin və şəxsiyyətinin açıqlanmasını istəməyən şəxslərdən də daxil olmuş məlumatlar üzrə müvafiq səlahiyyətli subyektlərin qərarına əsasən və bəzən də müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinə təsadüf edirik. Təbii ki, qanunvericinin müəyyən etdiyi normanın tələblərindən kənara çıxmaq olmaz, ancaq qeyd etdiyimiz formada məlumatlar daxil olduqda, nəticədən asılı olmayaraq əməliyyat müvəkkilləri əməliyyat-axtarış tədbirləri keçirmək məcburiyyətində olurlar. Fikrimizcə, bu formada daxil olmuş məlumatların yoxlanılması qaydalarına aydınlıq gətirilməsi məqsədəuyğundur.

Tərtib etdi:

«DİO-nun ƏAF» kafedrasının baş
müəllimi, polis polkovnik-leytenantı

Salmanzadə Nurəddin